

5. Винославська О. В. Нормовідповідність і самоідентифікація в структурі ідентичності педагога / О. В. Винославська // Соціальна психологія. – 2006. – № 4 (18). – С. 113 – 119.
6. Вірна Ж. П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога : дис. доктора психол. наук : 19. 00. 01 / Жанна Петрівна Вірна. – Луцьк, 2004. – 437 с.
7. Ермолаева Е. П. Профессиональная идентичность как комплексная характеристика соответствия субъекта и деятельности / Е. П. Ермолаева // Психологическое обозрение. – М., 1998. – № 2. – С. 34 – 39
8. Зливков В. Л. Проблема особистісної та професійної самоідентифікації в сучасній психології / В. Л. Зливков // Соціальна психологія. – 2006. – № 5 (19). – С. 128 – 137.
9. Идентичность : хрестоматия / [сост. Л. Б. Шнейдер]. – М. : Изд-во Московского психолого-социального ин-та, 2003. – 272 с.
10. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. – М. : Академия, 2007. – 302 с.
11. Кривоконь Н. І. Роль професійної ідентифікації в процесі підготовки соціальних працівників / Н. І. Кривоконь // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / [ред. С. Д. Максименко]. – К. : НЕВТЕС, 2001. – Т. 3. – Ч. 1. – С. 123 – 126.
12. Кудрявцев Т. В. Психологический анализ динамики профессионального самоопределения личности / Т. В. Кудрявцев, В. Ю. Шегурова // Вопросы психологии. – 1983. – № 2. – С. 51 – 59.
13. Митина Л. М. Психология профессионального развития учителя / Л. М. Митина. – М. : Флинта : МПСИ, 1998. – 200 с.
14. Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных : учебное пособие / А. Д. Наследов. – СПб. : Речь, 2004. – 392 с.

УДК 159. 9

Роман ХАВУЛА

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

У статті аналізуються психологічні особливості юнацького віку та виокремлюється проблематика цінностей сучасної молоді. Розглядаються дослідження, які присвячені вивченню уявлень юнаків про батьківську сім'ю та виявленню ціннісних орієнтирів молоді.

Ключові слова: сім'я, цінності, батьківство, юнацький вік, формування ціннісних орієнтацій, батьківська сім'я.

The psychological peculiarities of the youth age are analysed and the problem of values of the present youth is distinguished in the article. The researches, devoted to

the studies of the youth conception of paternal family and the detection of the youth valuable guidelines are examined.

Key words: *family, values, paternity, youth age, valuable guidelines forming, paternal family.*

Проблема цінностей і ціннісних орієнтацій молоді в сучасних умовах надзвичайно значуща, насамперед, у зв'язку зі зростаючими вимогами до формування активної творчої особистості, здатної знайти своє місце в житті, самовизначитися та реалізувати себе, а також у зв'язку з необхідністю визначення духовного потенціалу молодого покоління, чії цінності багато в чому є відображенням цінностей суспільства.

Соціально-економічна криза в нашій країні вивела проблему осмислення цінностей людського буття на перший план наукового пізнання. Вивчення стану та зміни ціннісних орієнтацій молодих людей викликано також і практичною діяльністю. Адже від того, з якими цінностями житиме молодь у XXI столітті, залежатиме напрям соціально-культурного та політико-економічного розвитку суспільства майбутнього, поява нових економічних, політичних та інших типів поведінки. Сучасне економіко-політичне становище в Україні, соціокультурні перспективи державотворення ставлять до індивіда нові вимоги. Суспільство потребує відповідальної, активної особистості зі сформованими громадянськими, моральними рисами, високим професіоналізмом, гуманістичним світоглядом. Водночас зі стабільним ростом алкоголізму, наркоманії, бездоглядності, сексуальної розбещеності, правопорушень і злочинів, збільшенням кількості інших антигромадських дій, особливо насторожує тенденція зміни, що складається у ціннісних орієнтаціях підлітків і юнацтва, витіснення традиційних цінностей морального порядку, заміщення їх культом грошей, фізичної сили, зниження суспільно-політичної активності, соціальна апатія, поява стійких прагнень до досягнення матеріального достатку за будь-яку ціну, у тому числі шляхом свідомого порушення соціальних і моральних норм [8].

Мета статті – проаналізувати особливості, соціально-психологічні аспекти ціннісних орієнтацій в юнацькому віці.

Сім'я є пріоритетною цінністю будь-якої сучасної держави, зацікавленої у збереженні свого населення, зміцненні міжнародного статусу і всіх соціокультурних інститутів. Становище сім'ї, тенденції, що характеризують її стан, є показниками справ у країні і її перспектив на майбутнє. Розуміння між батьками, підтримка, самореалізація, баланс сімейного та особистого, змістовне дозвілля, спільна участь у вихованні дітей, рівний розподіл домашньої роботи як компоненти ідеї гендерної рівності, створюють сімейне середовище, сприятливе для

розвитку дитини, дотримання її прав, формування гармонійної особистості, попереджують насильство і брутальне поводження з дітьми.

Юність – завершальний етап формування особистості, це вік безпосередньої підготовки підростаючої особистості до життя як дорослої людини. Старший шкільний вік є найцікавішим з погляду формування системи ціннісних орієнтацій. Важливі завдання юнацького віку – вибір професії, підготовка до трудової діяльності, підготовка до вступу у шлюб та створення сім'ї. Л. Божович підкреслює, що саме це створює нову соціальну ситуацію розвитку.

Саме в ранньому юнацькому віці головним новоутворенням є відкриття власного Я, розвиток рефлексії, усвідомлення індивідуальності та її властивостей, поява життєвого плану, настанова на свідому побудову власного життя. Старшокласники віддають перевагу тим рисам, які зумовлюють людські взаємини [3].

Ранній юнацький вік має вирішальне значення у розвитку особистості і накладає відбиток на майбутній життєвий шлях. Адже здійснений у юнацтві життєвий вибір буде визначати в подальшому успішність особистості загалом.

У ранній юності значно зменшується гострота міжособистісних конфліктів і меншою мірою проявляється негативізм у взаєминах з оточенням. Поліпшується загальне фізичне й емоційне самопочуття дітей, зростає їхня контактність та комунікативність. Спілкування у цей період набуває певних специфічних рис, відбувається розширення “кола” контактних груп, у які включається старшокласник, і, водночас, велика вибірковість у спілкуванні, що виявляється, зокрема, у чіткій диференціації груп спілкування на товариські з досить широким складом членів і обмеженою інтенсивністю спілкування усередині них, і дружні, з якими старшокласник ідентифікує себе, і які він прагне використати як стандарт для самооцінки і як джерело цінності [1].

Юнаки та дівчата прагнуть до автономії. При цьому розмежовується поведінкова автономія (потреба й право самостійно розв'язувати питання, які стосуються їхнього особистого життя), емоційна (потреба й право мати власні уподобання та вибирати їх незалежно від батьків), моральна й ціннісна (потреба й право на власні погляди, норми, ціннісні орієнтації і фактична їхня наявність).

Юність – надзвичайно складна, суперечлива стадія життєвого шляху, яка закладає ціннісний фундамент особистості. Варто згадати про формування самосвідомості на цьому віковому етапі. Самосвідомість – це, передусім, механізм, за допомогою якого людина і пізнає себе, і ставить до себе самої. Самосвідомість характеризується також своїм

головним продуктом – уявленням про себе, образом Я, який може набувати різної модальності. Образ Я є результатом самопізнання, формою узагальненого уявлення людини про себе.

Образ Я включає уявлення про себе як про жінку чи чоловіка; певний зміст інтересів, нахилів, ціннісних орієнтацій. Основу, ядро образу Я складає самооцінка, яка є однією з умов успішної діяльності особистості. Низька самооцінка означає незадоволеність собою, зневіру у власні можливості, що призводить до труднощів у спілкуванні, внутрішнього напруження та прагнення до самотності.

Рання юність є періодом пошуку власного Я, основою формування якого виступає структурована індивідуальна система ціннісних орієнтацій. Завдяки їй у молодій людині розвивається адекватна ідентичність, яка забезпечує готовність до життєвих важливих виборів, до особистісного та соціального самовизначення, формування життєвих перспектив. Юнацький вік є сензитивним щодо впливу на процес формування ціннісних орієнтацій як стійкого елемента життєвої перспективи [11].

У ранньому юнацькому віці поглиблюються та розширюються рефлексивні характеристики самосвідомості. Рефлексія – це процес самосвідомості, на основі якого відбувається пізнання особистістю самої себе як активного суб'єкта своєї ж життєдіяльності. Найважливішим надбанням цього віку є відкриття свого внутрішнього світу. Завдяки рефлексії молода людина набуває здатності заглиблюватися у себе, у свої переживання, усвідомлювати свої емоції не тільки як похідні від певних зовнішніх подій, а як стани власного Я.

Якщо підліток, пізнаючи себе крізь призму інших, орієнтується на те, «який я серед інших, наскільки я подібний на них», то старшокласник здебільшого орієнтується на те, який він в очах оточення, наскільки він відрізняється від інших і наближений до свого ідеалу. Особливо значущим процесом у розвитку юнацької самосвідомості є формування особистісної ідентичності, становлення адекватного, усвідомленого уявлення про свою самість. Перед юнаками, дівчатами постає мета об'єднати все, що вони знають про себе, у єдине ціле, осмислити його, пов'язати з минулим та проектувати в майбутнє.

Характерною рисою розвитку особистості в ранньому юнацькому віці є вироблення її світогляду, тобто системи поглядів на світ, суспільне життя, його минуле й майбутнє, на мораль, науку, мистецтво, на людину і сенс її життя. Світогляд, становлячись, регулює взаємини юнаків та дівчат, впливає на формування їхніх ціннісних орієнтацій, на поведінку, ставлення до людей і проектування свого майбутнього [8].

Юнацький вік є сензитивним щодо становлення сфери моральності, пошуку морального взірця та прагнення до нового. У ранньому юнацькому віці моральна свідомість особистості піднімається на вищій щабель, ступінь свідомих моральних переконань. Молода людина обирає доцільні форми поведінки в різних ситуаціях, зважаючи на власні моральні настанови й переконання.

Становлення моральних властивостей старшокласників тісно пов'язане з формуванням їхніх моральних ідеалів. Моральні ж ідеали виступають як взірець, з яким учні зв'язуються у процесі свідомого самовиховання та самоудосконалення. Ідеали старшокласників стають більш узагальненими та усвідомлюються ними вже не у вигляді конкретної особи, як у підлітковому віці, а як певна система вимог до моральних рис особистості.

Наше завдання сьогодні – допомогти молоді формувати свої переконання на основі морально-духовних цінностей шляхом залучення до традиційної культури, сприяти засвоєнню етики та відкрито протистояти впливу прагматично-гедоністичних західних поглядів.

Юнацький вік має вирішальне значення у гендерному розвитку індивіда, в становленні особистості майбутнього сім'янина. Психологічна готовність до сімейного життя – це складне, інтегроване, динамічне психологічне утворення, яке характеризується певними особливостями розвитку самосвідомості, динамічності образу Я. Воно включає стійку позитивну мотивацію до створення сім'ї; актуалізацію знань, які є процесом і результатом соціалізації, соціально-психологічних умінь і навичок, необхідних для реалізації базових функцій сім'ї; розвиток особистісних властивостей сім'янина, здатність до емпатійного розуміння партнера і самоконтроль, конструктивну і самостверджувальну поведінку у шлюбі.

У юнаків та дівчат наявна стійка позитивна мотивація шлюбу як важливої життєвої цінності (ідеальне Я), усвідомлене бажання мати сім'ю. Вони прагнуть бути щасливим у подружньому житті, мають потребу в оволодінні знаннями, вміннями та навичками, які є необхідними для створення та успішного функціонування сім'ї (реальне та динамічне Я) [6].

У старшому шкільному віці виникає таке міжособистісне новоутворення, як вірність, тобто здатність дотримуватися моралі, етики та ідеології суспільства, його норм і цінностей. У юнаків та дівчат формуються такі риси, як емпатія, співчуття, співпереживання, взаєморозуміння, взаємодопомога, підтримка, здатність контролювати гнів, агресію, негативні переживання тощо.

Юнацький вік – це період життєвого й професійного самовизначення особи. Цей період життя людини характеризується активним становленням особистості, виникненням і розвитком значущих психологічних новоутворень, задіяних у всіх проявах когнітивного й емоційного ставлення до світу – в оцінці реальної дійсності і навколишніх людей, у прогнозуванні своєї соціальної активності, в плануванні майбутнього й самореалізації, у формуванні власних уявлень про світ і про себе самого [2].

Загалом, сім'я для сучасної української молоді залишається значущою цінністю. Свідому самотність і безродинне життя більшість наших молодих людей не сприймає. Головними цінностями сімейного життя юнаки традиційно вважають дітей і емоційно-духовну близькість у подружньому житті. Ознаки благополуччя у сімейних взаєминах вбачають у спілкуванні, що приносить радість і духовне задоволення, у гармонії між чоловіком і жінкою (духовна і фізична), взаємній любові й пошані, продуктивному й узгодженому плануванні життя, відданості.

Особливо цікавими є думки сучасної молоді про батьківську сім'ю, її головні цінності й матеріальний достаток. Їхня сукупність дає змогу з достатньою визначеністю прогнозувати майбутню сімейно-шлюбну поведінку молоді. За даними досліджень, 28% хлопців і дівчат вважають батьківську сім'ю зразком для себе. Водночас значна кількість опитаних вказують, що не хотіли б, щоб їхні сім'ї були подібні на батьківські. Це не дивно, оскільки сучасна молодь живе в абсолютно інших умовах і значна частина батьківських цінностей перестає бути актуальною. Характерно, що найрадикальніше налаштовані дівчата, хлопці мають більш традиційні погляди на сім'ю і її цінність. Батьківська сім'я є первинним соціальним середовищем індивіда, середовищем соціалізації. На думку А. Адлера, сімейна атмосфера, взаємини в сім'ї, ціннісні орієнтації і установки батьків є первинним чинником у розвитку особистості. Діти вчатьсь нормам суспільного життя і сприймають культуру через батьків [6].

На основі аналізу досліджень, присвячених виявленню ціннісних орієнтирів молоді, встановлено, що сім'я входить до складу пріоритетних цінностей для 63,7% молоді, проте займає лише сьоме місце. Найвище були оцінені свобода, здоров'я, любов, хороші друзі, упевненість у собі, цікава робота. Модель сім'ї з двома дітьми залишається у молоді все ще привабливою на рівні установок (48,3%). Зауважимо, що незначна кількість досліджуваних студентів вибирають бездітну модель (4,9%).

Наведені дані свідчать про неоднозначність сприйняття студентами сімейних цінностей, нечітко виражену мотивацію до створення власної сім'ї, про необхідність спеціальної освітньої і виховної діяльності в студентському середовищі і, передусім, – актуалізації цінностей сім'ї у життєвих планах молоді.

Отже, формування системи ціннісних орієнтацій особистості є предметом різнопланового вивчення. Дослідження подібних питань особливого значення набуває у юнацькому віці, оскільки саме з цим періодом онтогенезу пов'язаний той рівень розвитку ціннісних орієнтацій, що забезпечує їхнє функціонування як особливої системи, що робить визначальний вплив на спрямованість особистості, її активну соціальну позицію. Вивчення уявлень сучасної молоді про свою майбутню сім'ю є актуальною проблематикою у зв'язку з тим, що саме молодь виявляється найбільш чутливою і сприйнятливою до соціальних змін у державі.

Література

1. Андреева Т. В. Психология семьи : учеб. пособие / Татьяна Владимировна Андреева. – СПб. : Речь, 2007. – 384 с.
2. Дружинин В. Н. Психология семьи / Владимир Николаевич Дружинин. – Екатеринбург : Деловая книга, 2000. – 199 с.
3. Гурко, Т. А. Родительство: социальные аспекты / Т. А. Гурко. – М. : Центр общечеловеческих ценностей, 2003. – 160 с.
4. Карабанова О. А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования / О. А. Карабанова. – М. : Гардарики, 2007. – 320 с.
5. Овчарова Р. В. Психологическое сопровождение родительства / Р. В. Овчарова. – М. : Институт психотерапии, 2003. – 319 с.
6. Овчарова Р. В. Родительство как психологический феномен / Р. В. Овчарова. – М. : Московский психолого-социальный институт, 2006. – 496 с.
7. Олійник Н. Діагностика та розвиток ціннісних життєвих орієнтацій у старшокласників / Н. Олійник // Психолог. – 2007 – січень 1 (241) – С. 11 – 17.
8. Пенькова О. Роль сімейних ціннісних орієнтацій у становленні громадянина / О. Пенькова // Психолог. – 2006. – Жовтень 37 (229) – С. 22 – 24.
9. Поліщук В. М. Психологія сім'ї / Валерій Миколайович Поліщук. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. – 239 с.
10. Сысенко В. А. Молодежь вступает в брак / В. А. Сысенко. – М. : Мысль, 1986. – 225 с.
11. Шнейдер Л. Б. Основы семейной психологии: учеб. пособие / Л. Б. Шнейдер. – М. : Изд-во Московского психолого-социального института, 2005. – 928 с.